

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОЗАЦЬКИХ ЛІТОПИСІВ У ІСТОРІОГРАФІЇ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Яскравими представниками вітчизняного історіописання XVII–XVIII ст. є так звані козацькі літописи. Ці пам'ятки, написані козацькою верхівкою Гетьманщини, служать прекрасним джерелом для дослідження історичної та суспільно-політичної думки доби Хмельниччини. Твори військових канцеляристів є складними конструкціями, які перебувають на межі історії та літератури, а термін "літописи" почали вживати їх перші видавці.

Серед усього масиву козацького літописання найбільш відомими та самобутніми є твори Самовидця, Г. Граб'янки та С. Величка. У статті розглянуто особливості дослідження та сприйняття даних історичних творів у працях учених середини XIX – початку XX ст. Проаналізовано перші наукові дослідження пам'яток їх видавцями, спеціальні студії істориків та літературознавців про феномен творчості військових канцеляристів. Розкрито сприйняття та використання письменниками козацьких літописів. Особливу увагу приділено тим працям, де козацькі історико-літературні твори є основним об'єктом дослідження.

Визначено пріоритетні сюжети вивчення козацького літописання. Найбільше дослідницької уваги було приділено джерелознавчим дослідженням козацьких історичних творів, зокрема провідними темами були джерелознавча вартість пам'яток, структура та архітектоніка творів, джерельна база, використана гетьманськими істориками, і спроби виділення початкового тексту з численних пізніших списків літописів. Учені також досліджували питання атрибуції козацьких літописів, обставин створення пам'яток та світогляду їх авторів. Однак переважно ці теми будуть провідними для радянської та сучасної української історіографії. Проаналізовано трансформацію у сприйнятті дослідниками XIX – початку XX ст. літератури канцеляристів – від джерел фактичної інформації до літературно обробленої та белетризованої героїчної історії.

Ключові слова: історіографія, козацькі літописи, Самовидець, Г. Граб'янка, С. Величко.

Постановка проблеми. Доба Хмельниччини та події Руїни безперечно залишили помітний слід у вітчизняному історіописанні. Яскравим вираженням цього є масив літератури козацьких канцеляристів, зокрема найважливішими є твори Самовидця, Г. Граб'янки та С. Величка. Створені протягом XVII – поч. XVIII ст. так звані козацькі літописи побутували у вітчизняній історіографії, літературі та народній творчості XVIII та XIX ст.

Суспільно-політичні погляди канцеляристів, традиції козацького демократизму та автономії, уявлення про особливості історичного процесу та культурно-естетичні ідеали доби бароко виявилися актуальними в історико-літературному процесі наступних століть. Тому важливо простежити, як сприймалися наступниками такі пам'ятки історіописання та суспільної думки, як козацькі літописи.

Аналіз джерел та літератури. Джерельна база та література, використана для цього дослідження, є досить широкою. Вона охоплює перші археографічні публікації пам'яток, оскільки їх редактори та укладачі водночас були їхніми першими дослідниками (праці О. Левицького, І. Самчевського); рецензії та відгуки на ці публікації (праці М. Максимовича та О. Лазаревського); спеціальні розвідки істориків про козацьке літописання на предмет їх достовірності, вартості як історичних джерел та тематики (дослідження Г. Карпова, В. Іконникова, С. Соловійова, М. Зерова, В. Антоновича, М. Грушевського, частина робіт М. Костомарова), а також аналіз та використання літератури канцеляристів письменниками (І. Франком та М. Костомаровим). Цей масив джерел і літератури є репрезентативним для дослідження особливостей сприйняття та наукових досліджень козацького історіописання в історичних і літературознавчих студіях XIX – поч. XX ст.

У сучасній українській історіографії не існує узагальнюючої роботи, яка б охарактеризувала традиції дослідження козацьких літописів.

Аналіз козацького літописання в дослідженнях протягом 1830-1917 рр. наявний у роботах І. Дзири [9, 10]. Проте ці праці присвячені загалом вітчизняному літописознавству, а в їх рамках приділена увага вивченню істориками феномена літератури канцеляристів. Зва-

жаючи на широкий об'єкт дослідження, такий формат статті не міг охопити всіх особливостей сприйняття дослідниками історичних творів козацької старшини. Також існує декілька статей про історіографічний аналіз козацьких літописів окремими дослідниками, зокрема: І. Дзира – про студії І. Франка та О. Лазаревського [11, 12], А. Бовгирі – про М. Максимовича [3] та В. Тельвак – про М. Грушевського [27].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз традицій дослідження літопису Самовидця, "Дійствій презильної брані" Г. Граб'янки та літопису С. Величка в історичних дослідженнях середини XIX – початку XX ст. Саме цей час визначив основні напрями, згідно з якими проводилися дослідження козацьких літописів. Можна виділити два етапи в цих студіях: перший – початок XIX ст. – установлення фактографічної основи викладених подій у літописах, їх верифікація та порівняння з іншими наявними джерелами з історії України. Другим етапом є кінець XIX – початок XX ст., коли історико-літературні пам'ятки починають інтерпретувати в новому ракурсі, відзначаючи передусім вплив суспільно-політичного життя на процес історіописання.

Виклад основного матеріалу. Активне вивчення козацьких літописів почалося у др. пол. XX ст., що пов'язано з їх першими публікаціями. Наукові розвідки про козацькі літописи пов'язані зі вченими, які були їх редакторами.

Перше видання Літопису Самовидця, здійснене О. Бодянським, супроводжувалося передмовою про особливості списку пам'ятки, який був покладений в основу публікації, різноманітними примітками до тексту, а також вступним словом П. Куліша про джерелознавчу цінність праці Самовидця [22]. Бодянським була висунута гіпотеза, що автором твору є уродженець Корсунщини через деталізовані описи саме цієї місцевості.

Літопис Г. Граб'янки, опублікований І. Самчевським [8], також супроводжується невеликою, але змістовною розвідкою про автора та про джерельну базу тексту і його вплив на подальше історіописання. І. Самчевський, який видавав третій і четвертий томи твору С. Величка, підкреслював достовірність історичного наративу робіт Самовидця і Г. Граб'янки.

М. Максимович, досліджуючи "Дійства презильної брані", виявив фактичні помилки, які некритично перейняли історики з твору гадяцького полковника [24]. Крім цього, історик указав відмінності між виданнями пам'ятки 1793 та 1854 років, дослідивши, у яку з публікацій був покладений більш ранній список.

Дослідник О. Лазаревський у своїх працях піднімав питання авторства літопису Граб'янки: "...жоден з малоруських літописів не дійшов до нас у такій значній кількості, як літопис, означений "Дійства презильної брані Богдана Хмельницького". У наші часи нам довелося бачити більше десятка цих списків, а між тим на жодному з них ми не зустріли й натяку на авторство Граб'янки" [цит. за: 14, с. 1573]. Проте, коли було знайдено копію 1756 р., зроблену в Сорочинцях, то вчений був змушений погодитися з авторством Г. Граб'янки [20].

Зародження вітчизняної історичної науки Лазаревський пов'язував з іменем С. Величка. Саме в його особі слід вбачати "першого за часом дослідника малоруської старовини з яскраво вираженим наміром надати тодішньому читачеві можливість познайомитися з історією батьківщини" [21, с. 350].

Наступною віхою дослідження літопису С. Величка стала його публікація 1878 р., у якій наведена розвідка О. Левицького про наявні списки тексту пам'ятки та їх зіставлення. Дослідник наголошував на високій джерелознавчій вартості літопису Величка: "Але головне значення цього літопису полягає в його високому ступені достовірності, завдяки якій він є дорогоцінним джерелом для історії Малоросії..." [23, с. 3]. Дослідник вважає, що літопис складений у межах Сіверщини, але при цьому сам автор не був її уродженцем, а переселився туди пізніше, про що свідчить мова та діалект, яким написано текст [23, с. 26]. За гіпотезою Левицького, автором може бути православний шляхтич, який симпатизував Б. Хмельницькому і який, можливо, займав посаду військового канцеляриста [23, с. 38]. Хоча наприкінці свого вступу О. Левицький указує на фактичні помилки, які були допущені або автором, або переписувачами при створенні списків, це, на його думку, аніскільки не применшує джерелознавчу вартість літопису С. Величка.

Г. Карпов, характеризуючи козацькі літописи, найбільше уваги приділяв "Дійствам..." Граб'янки. Як зазначив історик: "...благоговіння перед пам'яттю великого Батька визначає його мету – увіковічнити діяння і прославити вождя знаменитої і найкривавішої небувалої війни... ненавмисні фактичні помилки автор робить постійно..." [15, с. 55-56].

Г. Карпов вважав, що ступінь вірогідності літопису Граб'янки менший, ніж у Самовидця. Він розглядав літопис Самовидця як літописний звід, але разом з тим визнавав вступ до пам'ятки самостійним літописом [16, с. 222-231], а доповнення в кінці до 1734 р. – як написане іншим автором [16, с. 218]. Стосовно атрибуції твору дослідник стверджував, що укладач літопису скоріше особа духовна або міщанин, можливо сучасник, але не учасник подій [16, с. 232-234].

Літописові С. Величка вчений давав високу оцінку, наголошуючи, що пам'ятка має у своєму складі достовірні історичні документи, але разом з тим наголошував, що це все-таки мемуари, які вимагають суворої критики. "Якщо літопис Величка і сприймати за історичне джерело, ... то лише для вирішення питання – як розумів та описав епоху Б. Хмельницького Величко..." [16, с. 258].

В. Іконников також вивчав формат козацького історіописання, зазначаючи: "найпізніші малоросійські літописи (XVIII ст.) стосуються до останніх швидше через назву; все ж вони носять на собі характер історії, оскі-

льки й групування подій, і, особливо, висвітлення фактів мають сліди штучності, суб'єктивності та навіть фантазії" [14, с. 1560-1561]. Літопис Самовидця вчений називає найдавнішим і найоригінальним за змістом, а також найбільш простим та об'єктивним у викладенні [14, с. 1561]. Стосовно "Дійствій..." Граб'янки вчений зосередився на проблемах списків і редакцій літопису, а також питанні атрибуції твору. Літопис Самійла Величка В. Іконников називав цінним через наявність у ньому різноманітних документів, але, разом з тим, тексту притаманні "схоластицизм та вигадливість" [14, с. 1584]. Загалом значним недоліком літопису Величка, на думку історика, є літературна традиція, через яку висвітлення події, навіть короткої, виливається в обширний опис, причому не завжди істинний.

Російський історик С. Соловйов у своїх студіях давав неоднозначну характеристику феномену козацьких літописів та, зокрема, їх джерелознавчій вартості: "...відомо, якими мутними джерелами є малоросійські літописи..." [26, с. 202]. Однак поряд з тим дослідник наголошував на цінності відомостей, поданих у літописі С. Величка – особливо тих, що стосуються особи Б. Хмельницького.

М. Костомаров дещо змінював своє ставлення щодо джерельної вартості козацьких літописів. Так, у своїй магістерській дисертації дослідник зазначав: "літописи наші вирізняються точністю, ми маємо незаперечні докази їхньої достовірності..." [17]. Проте пізніше він висловлював застереження стосовно відомостей, поданих у літописах С. Величка та Г. Граб'янки, але прихильно відгукувався про літопис Самовидця [19, с. 157]. В історичному романі "Богдан Хмельницький" [18] з 1673 посилань понад 200 припадають на "Історію презильної брані Богдана Хмельницького" – одного зі списків літопису Г. Граб'янки.

В. Петрикевич досліджував причини звернення С. Величка до польської історіографії [25]. На думку вченого, з поеми "Війна домової" козацьким літописцем були запозичені факти, прийоми літературного опрацювання подій та способи надання тексту художньої образності, а суспільно-політичні погляди польського історика взагалі не взяті до уваги.

В. Антонович активно використовував свідчення з козацьких літописів для студій про генезу козацтва ("перші історичні звістки про козаків") та опису подій війни Хмельницького [2]. Характеризуючи літопис Величка, дослідник указував на його компілятивний характер, випадковий вибір джерел, відсутність критики, любов до фразеології. Загалом він відносив літопис до одного з найважливіших джерел історії Південно-Західної Русі в XVII ст. і навіть називав найціннішим із малоросійських літописів [1, с. 54].

М. Зеров пропонував називати пам'ятки історіографії кінця XVII – початку XVIII ст. "малоросійськими історичними працями". Характерними рисами зазначених історичних праць є такі позиції: "південно-руська мова..., переважний інтерес авторів до козацьких рухів, нарешті, спроби наукових узагальнень ..." [13, с. 167].

І. Франка цікавили питання белетризації окремих сюжетів у козацьких літописах та художнє відображення війни під проводом Б. Хмельницького. Головною заслугою канцеляристів, на думку вченого, була літературна, а не історична конструкція Хмельниччини [28, с. 332].

Остаточна зміна ставлення до пам'яток української історіографії кінця XVII – поч. XVIII ст. відбувається завдяки студіям М. Грушевського. На думку дослідника, такі ознаки історико-літературних творів XVIII ст., як "історична оповідь, ідеалізація національної боротьби за визволення, козацька романтика, старшинський ав-

тономізм та краєзнавчі інтереси" [6, с. 223] стали фундаментом для українського національного Відродження та творення української ідентичності.

За словами М. Грушевського, козацькі літописи втрачають своє значення як історичні джерела, але водночас "ці твори нічого не програвали як пам'ятки свого часу з історико-літературної точки зору" [6, с. 215-216]. Історик звертає увагу на те, що у XVIII ст. з'являється такий суспільний прошарок як козацькі канцеляристи, завданням яких є написати власну історію: "...інтересне й характеристичне для української історіографії XVIII віка, – зазначав він, – се бажання зв'язати початки козаччини зі староруськими часами" [4, с. 68].

Дослідник дотримувався думки, що "Дійствія..." є літературно обробленою версією козацько-старшинської історії Гетьманщини [6, с. 221]. Стосовно питання авторства літопису Самовидця вчений називав Романа Ракушку-Романовського, вважаючи його не представником козацької старшини, а скоріше вихідцем із міщанства, селянства або навіть духовенства [7]. Літопис Величка М. Грушевський вважав достовірним: "...його оповідання варте всякої уваги, оскільки коли не був він навіть очевидним свідком, то як людина місцева міг зібрати докладні відомості про ці події доволі скоро по них..." [5, с. 233].

Висновки. Підводячи підсумки, можна зазначити, що дослідження феномена козацького літописання отримало достатнє висвітлення в наукових роботах XIX – початку XX ст. Фактично цієї теми не оминав жоден історик, який займався вивченням козацтва. Основні сюжети, яким приділяли увагу вчені, аналізуючи літописи Самовидця, Г. Граб'янки та С. Величка, – це передусім джерелознавчі дослідження: фактографічна основа та джерела, які використовували автори, структура та архітектоніка пам'яток і спроби виокремлення первісного тексту з урахуванням усіх віднайдених на той час списків і копій. Активно вивчали текстові запозичення козацьких літописців один в одного, компіляції в попередніх істориків та зарубіжних хроністів. У цей період також досліджували питання атрибуції літописів, обставин, у яких були написані ці історико-літературні пам'ятки. Невелика частина істориків у своїх студіях зверталась до теми світогляду та суспільно-політичних поглядів канцеляристів. Хоча повною мірою ці питання більше розкриваються вже в другій половині XX ст. і в процесі сучасних історіографічних досліджень.

Отже, традиція вивчення масиву козацьких літописів протягом XIX – поч. XX ст., так званої імперської доби в історіографії, дає змогу простежити, як відбувалася еволюція сприйняття даних пам'яток – поступовий перехід від тлумачення суто історичних джерел (фактографічної основи для написання українського національного гранд-нарративу) до пам'яток радше літературного процесу, за якими можна простежити естетичні та культурні доміанти доби бароко.

Перспективою дослідження є подальші розвідки з аналізу козацького літописання в радянській, закордонній та сучасній українській історіографії, адже на сьогодні не існує узагальнюючої роботи зі сприйняття та використання таких важливих пам'яток історичної та суспільної думки, як літописи Самовидця, Граб'янки та Величка.

Список використаних джерел:

1. Антонович В. Лекції з джерелознавства / В. Антонович. – Київ : Острозька академія, 2003. – 382 с.
2. Антонович В. Про часи козацькі на Україні / В. Антонович. – Київ : Дніпро, 1991. – 238 с.
3. Бовгиря А. "Козацькі літописи" в науковій спадщині Михайла Максимовича / А. Бовгиря // Історіографічні дослідження в Україні. – 2005. – Вип. 16. – С. 41-47.
4. Грушевський М. Історія України-Руси. Т. VII. Козацькі часи – до року 1625 / М. Грушевський. – Київ : Наукова думка, 2005. – 628 с.

5. Грушевський М. Історія України-Руси. Т. X. Роки 1657-1658 / М. Грушевський. – Київ : Наукова думка, 2015. – 408 с.

6. Грушевський М. Об украинской историографии XVIII в. Несколько соображений / М. Грушевский // Известия АН СССР. VII серия. Отделение общественных наук. – 1934. – № 3. – С. 215–223.

7. Грушевський М. С. Твори. Т. 10, кн. 2. Історичні студії та розвідки (1930-1934) / ред. П. Сохань. – Львів : Світ, 2015. – 541 с.

8. Летопись Григория Грабянки [Электронный ресурс] / сост. И. Самчевский. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/819256>.

9. Дзира І. Українське літописання XV–XVIII ст. у вітчизняній історіографії 1871–1917 рр. / І. Дзира // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. праць. – 2011. – № 19. – С. 429-458.

10. Дзира І. Українське літописання XV–XVIII ст. у вітчизняній науковій літературі 1830-1860-х рр. / І. Дзира // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики : зб. наук. праць. – 2015. – № 26-27. – С. 223-241.

11. Дзира І. Українське літописання у науковій спадщині І. Я. Франка / І. Дзира // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. праць. – 2010. – № 17. – С. 390-410.

12. Дзира І. Українські літописи в науковій спадщині Олександра Лазаревського / І. Дзира // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. праць. – 2009. – № 16. – С. 416-429.

13. Зеров М. Українське письменство / М. Зеров. – Київ : Основи, 2002. – 1301 с.

14. Иконников В. Опыт русской историографии / В. Иконников ; т. II, кн. 2. – Київ : Тип. Императорского ун-та св. Владимира, 1908. – 1955 с.

15. Карпов Г. Критический обзор разработки главных русских источников, до истории Малороссии относящихся, за время 8-е января 1654 – 30-е мая 1672 года / Г. Карпов. – Москва : Тип. Грачева, 1870. – 191 с.

16. Карпов Г. Начало исторической деятельности Богдана Хмельницкого / Г. Карпов. – Москва : Тип. Грачева, 1873. – 265 с.

17. Костомаров М. Слов'янська міфологія: вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М. Костомаров. – Київ : Либідь, 1994. – 384 с.

18. Костомаров Н. Богдан Хмельницкий: сочинение / Н. Костомаров ; т. 1. – Санкт-Петербург : Изд. Д. Кожанчикова, 1859. – 459 с.

19. Костомаров Н. Исторические монографии и исследования / Н. Костомаров ; т. 12. – Санкт-Петербург : Изд. Д. Е. Кожанчикова, 1872. – 462 с.

20. Лазаревский А. Замечания по поводу "Летописи Грабянки" / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1897. – № 2. – С. 41-42.

21. Лазаревский А. Прежние изыскатели малорусской старины (Яков Михайлович Маркович) / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1894. – № 12. – С. 349-387.

22. Летопись Самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и о междоусобиях бывших в Малой России по его смерти [Электронный ресурс] / сост. О. М. Бодянский // Украинские летописи. – Режим доступа : <https://www.twirpx.com/file/229198>

23. Летопись Самовидца по новооткрытым спискам. Издана Киевскою Временною Коммиссиею для разбора древних актов [Электронный ресурс] / сост. О. Левицкий // Электронна бібліотека. Інститут історії України. – Режим доступу : <http://resource.history.org.ua/item/0006480>

24. Максимович М. Собрание сочинений. Т. 1. Отдел Исторический / М. Максимович. – Киев : Тип. М. П. Фрица, 1876. – 847 с.

25. Петрикевич В. Літопись С. Величка "Wojna Domowa" С. Твардовського. Порівнююча студія / В. Петрикевич. – Тернопіль : Друкарня Подільська, 1910. – 48 с.

26. Соловьев С. История России с древнейших времен. Т. 9. Царствование Михаила Федоровича Романова, 1613-1645 гг. [Электронный ресурс] / С. М. Соловьев. – Режим доступа : <http://bit.ly/2RzxdNR>.

27. Тельвак В. Козацьке літописання у працях Михайла Грушевського / В. Тельвак // Дрогобицький краєзнавчий збірник : зб. наук. праць. – 2003. – Вип. 7. – С. 205-214.

28. Франко І. Зібрання творів у 50 т. Т. 40. Літературно-критичні праці / І. Франко. – Київ : Наукова думка, 1983. – 560 с.

References:

1. Antonovych, V. (2003). *The Lectures from Source Studies*. Kyiv: Ostroh Academy Press. [In Ukrainian].
2. Antonovych, V. (1991). *About Cossack times in Ukraine*. Kyiv: Dnipro. [In Ukrainian].
3. Bovgyria, A. (2005). The "Cossack Chronicles" in the Scientific Heritage of Mykhaylo Maksymovych. *Historiographic Studies in Ukraine*, 16, 41-47. [In Ukrainian].
4. Hrushevskiy, M. (2005). *History of Ukraine-Rus*. Vol. 7: Cossack Times – until the Year 1625. Kyiv: Scientific Thought. [In Ukrainian].
5. Hrushevskiy, M. (2015). *History of Ukraine-Rus*. Vol. 10: Years 1657-1658. Kyiv: Scientific Thought. [In Ukrainian].
6. Hrushevskij, M. (1934). On the Ukrainian Historiography of the Eighteenth Century. A Few Considerations. *Transactions of Academy of Sciences of USSR. Department of Social Sciences*, 3, 215-223. [In Russian].
7. Hrushevskiy, M. (2015). *Works: in 50 volumes*. Vol. 10, Book 2: *Historical Studies and Research Series (1930-1934)*. Lviv: World. [In Ukrainian].

8. Samchevskii, I. (Ed.). (1854). *Chronicle of Grigorij Grabyanka*. Kyiv: [s. n.]. <http://www.twirpx.com/file/819256>. [In Russian].
9. Dzyra, I. (2011). The Ukrainian Writing of Chronicles of the 15th – 18th Centuries in the Native Historiography of 1871-1917. *Problems of the History of Ukraine of the 19th – the beginning of the 20th Centuries: Collection of Scientific Papers*, 19, 429-458. [In Ukrainian].
10. Dzyra, I. (2015). The Ukrainian Chronicle of the 15th – 18th Centuries in the Native Scientific Literature of the 1830-1860's. *Special historical disciplines: questions of theory and methodology: Collection of Scientific Papers*, 26-27, 223-241. [In Ukrainian].
11. Dzyra, I. (2010). The Ukrainian Chronicles in the Scientific Heritage of I. Ya. Franko. *Problems of the History of Ukraine of the 19th – the beginning of the 20th Century: Collection of Scientific Papers*, 17, 390-410. [In Ukrainian].
12. Dzyra, I. (2009). The Ukrainian Chronicles in the Scientific Heritage of Alexander Lazarevsky. *Problems of the History of Ukraine of the 19th – the beginning of the 20th Century: Collection of Scientific Papers*, 16, 416-429. [In Ukrainian].
13. Zerov, M. (2002). *The Ukrainian writing*. Kyiv: Foundations. [In Ukrainian].
14. Ikonnykov, V. (1908). *The Experience of Russian historiography*. Vol. II, Book 2. Kiev: Typography of the Imperial University of St. Vladimir. [In Russian].
15. Karpov, G. (1870). *A Critical Review of the Development of the Main Russian Sources Related to the History of Little Russia, during the Period of January 8, 1654 – May 30, 1672*. Moscow: Grachyov Publishing. [In Russian].
16. Karpov, G. (1873). *The Beginning of the Historical Activity of Bogdan Khmelnytsky*. Moscow: Grachyov Publishing. [In Russian].
17. Kostomarov, M. (1994). *Slavic Mythology: Selected Works in Folklore and Literary Studies*. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
18. Kostomarov, N. (1859). Vol. 1. *Bogdan Khmelnytsky: Essay*. In 2 vols. Vol. 1. Saint Petersburg: D. E. Kozhanchikov Publishing House. [In Russian].
19. Kostomarov, N. (1872). *Historical monographs and studies*. Volume 12. Saint Petersburg: D. E. Kozhanchikov Publishing House. [In Russian].
20. Lazarevskij, A. (1897). The Comments on the "Chronicles of Grabyanka". *Kyiv Antiquity*, 2, 41-42. [In Russian].
21. Lazarevskij, A. (1894). Former Prospectors of Little Russian Antiquity (Yakov Mikhailovich Markovich). *Kiev Antiquity*, 12, 349-387. [In Russian].
22. Bodyanskij, O. (Ed.). (1846). *Chronicle of the Eyewitness about the Wars of Bogdan Khmelnytsky and the Civil Strife that were in Little Russia after his Death*. Kyiv: University Press. <https://www.twirpx.com/file/229198>. [In Russian].
23. Levickij, O. (1878). *Chronicle of the Eyewitness According to the Newly-Opened Lists*. Published by the Kiev Temporary Commission for the Analysis of Ancient Acts. *Electronic Library. Institute of the History of Ukraine*. <http://resource.history.org.ua/item/0006480>. [In Russian].
24. Maksimovich, M. A. (1876). *Collected Works*. Vol. 1: *Department of History*. Kyiv: M. P. Fritz Publishing. [In Russian].
25. Petrykevych, V. (1910). *Chronicle of S. Velychko and "Wojna Domowa" by S. Twardowski*. *Comparative Studio*. Ternopil: Podolsk Publishing. [In Ukrainian].
26. Solov'yov, S. (n. d.). *History of Russia since ancient times*. Volume 9: The Reign of Mikhail Fedorovich Romanov, 1613-1645. <http://bit.ly/2RxdNR>. [In Russian].
27. Telvak, V. (2003). The Cossack Chronicles in the Works of Mykhailo Hrushevskiy. *Drohobych Collection of the Regional Studies. Collection of Scientific Papers*, 7, 205-214. [In Ukrainian].
28. Franko, I. (1983). *Collection of works in 50 volumes*. Volume 40: *Literary Critical Works*. Kyiv: Scientific Thought. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 18.11.19

T. Voitsekhovska, PhD student
Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

THE RESEARCH FEATURES OF THE COSSACK CHRONICLES IN THE HISTORIOGRAPHY OF THE 19th – EARLY 20th CENTURIES

The brightest representatives of the national historiography of the 17th – 18th centuries are the so-called Cossack Chronicles. These texts, written by the Cossack elite of the Hetmanate, serve as an excellent historical source for exploring the historical and social and political thought of the epoch of Bohdan Khmelnytskyi. The writings of the Military Chancellorists are complex structures that are on the verge of history and literature, and the term Chronicles have been used by their first publishers.

From the whole multiplicity of Cossack Chronicles, the most famous and original are the works of Eyewitness, H. Hrabianka and S. Velychko. The article shows the peculiarities of research and perception of these historical texts in the works of scholars of the mid-19th – beginning of the 20th centuries. The first scientific researches of Chronicles by their publishers, special studios of historians and literary critics on the phenomenon of creativity of Military Chancellorists are analyzed. The perception and use of Cossack Chronicles in writers are disclosed. Particular attention is paid to those works where Cossack historical and literary works are the main subject of research.

The article shows priority subjects for the study of Cossack chronicles. Most of the research attention was given to the source studies of Cossack historical works. In particular the leading topics were the source value of the Chronicles, the structure of the works, the source base used by the historians of Hetmanate and the attempts to extract the original text from numerous copies later ones of the works. Scientists also investigated the attribution of Cossack Chronicles, the situation of the creation of works and the ideology of their authors. But mostly these topics will be leading for Soviet and contemporary Ukrainian historiography. The transformation in the perception of the 19th – beginning of the 20th centuries researchers of the literature of the Chancellorists – from sources of factual information to literary and fictional, heroic history are analyzed.

Keywords: historiography, Cossack Chronicles, Eyewitness, H. Hrabianka, S. Velychko.

УДК 930(477): 336.74:33.021.8 "1922/1924"
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2019.143.2>

A. Демещук, асп.
ORCID: 0000-0003-4380-1142
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПЛАН Z-4: НЕВДАЛА СПРОБА МИРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ В ХОРВАТІЇ

Розглянуто ключову спробу мирного врегулювання збройного конфлікту на території Республіки Хорватія (1991–1995) – план Z-4 (Zagreb-4), розроблений і презентований для обговорення хорватській та сербській сторонам у другій половині 1994 – на початку 1995 р. групою міжнародних посередників на чолі з американським послом у Загребі Пітером Галбрайтом. Проаналізовано передісторію мирного плану, процес його розробки та втілення, авторство, зміст, дискусії навколо його втілення, а також причини та наслідки провалу. Особливу увагу приділено складнощам у процесі створення Z-4, які були спричинені позиціями держав, що брали участь у мирному врегулюванні хорватсько-сербського конфлікту, а також антагонізмом між Загребом та лідерами самопроголошеної Республіки Сербська Країна. Для написання статті було залучено оригінальні хорватські та англійські матеріали, зокрема текст Z-4, мемуари осіб, причетних до його розробки, та матеріали ЗМІ.

Ключові слова: Z-4, мирний план, Хорватія, Республіка Сербська Країна, Загреб, хорвати, серби, війна.

Постановка проблеми. Війна в Хорватії (1991–1995) стала одним із центральних епізодів Югославської кризи кінця ХХ – початку ХХІ ст., унаслідок якої Соціалістична Федеративна Республіка Югославія розпалась у ході низки конфліктів на шість окремих держав

(Словенію, Хорватію, Боснію і Герцеговину, Чорногорію, Сербію, Македонію) та одну частково визнану країну (Косово). У ході даного конфлікту хорвати змогли протягом чотирьох років успішно відстояти свою незалежність від Югославії, а також військовим шляхом (не в